

Marija Stanonik
Življenjska zgodba – resničnost ali utvara¹

Namen tukajšnjega članka je:

- sistematično pregledati dela, ki upoštevajo biografsko metodo, brez težnje po izčrpnosti za vsako ceno, saj je to naloga bibliografije;
- prikazati možnosti in omejitve biografske metode na slovenskem gradivu (prisiljene, izsiljene, naročene, dokumentarne, literarizirane, literarne biografije);
- pokazati različne koncepte in s tem tipe biografij v slovenskem kulturnem prostoru;
- orisati njihove prednosti in šibkosti;
- premisliti kriterije za njihovo razmejevanje in njihovo ovrednotenje – motivacija, snov, način oblikovanja.

The article attempts to accomplish the following:

- To convey a systematic survey of published works that contain the biographic method. Yet, on the other hand, it does not attempt to be comprehensive (that being the task of bibliography) at all cost.
- To illustrate possibilities and limitations of the biographic method on Slovene material (forced, extorted, commissioned, documentary, literalized, and literary biographies)
- To point at different concepts and therefore types of biographies on Slovene cultural territory.
- To illustrate their advantages and disadvantages.
- To rethink the criteria for their classification and evaluation: their motivation, theme, and structure.

¹ Povzetek razprave z naslovom »Biography – reality or illusion« je bil predstavljen na mednarodni konferenci *Kvalitativno raziskovanje*, Bled, 6. 11. 2000.

Uvod

Strokovna diskusija je pokazala, da marsikdaj ni jasno, ali naj predmet obravnave opredelimo kot biografijo ali avtobiografijo. Da bi se zagati že vnaprej izognila, uporabljam izraz *biografija* načelno za oba pojavi, naj gre za lastne ali tuje življenjske zgodbe, v obeh primerih gre brez dvoma za življenjepis kot tak.

Sicer je namen tukajšnjega članka:

1. Sistematičen pregled del, ki upoštevajo biografsko metodo, brez težnje po izčrpnosti za vsako ceno, saj je to naloga bibliografije.
2. Prikazati možnosti in omejitve biografske metode na slovenskem gradivu. (prisiljene, izsiljene, naročene, dokumentarne, literarizirane, literarne)
3. Pokazati različne koncepte in s tem tipe biografij v slovenskem kulturnem prostoru.
4. Orisati njihove prednosti in šibkosti.
5. Premislek o kriterijih za njihovo razmejevanje in njihovo ovrednotenje. motivacija, snov, način oblikovanja.

Specialni vidik naslovnega vprašanja je obdelan v prispevku *Življenjske zgodbe med zgodovino in literaturo*,² medtem ko se ga téma *Etnolog in domači kraj*³ dotika bolj na robu. Empirično zasnovana obravnava povzema rezultate pregleda čez šestdeset publikacij z biografsko vsebino. Od tega jih je štirinajst v obliki zbornikov, v katerih moški in ženske nastopajo skupaj. Prvo presenečenje pa je, da je razmerje med obema spoloma v knjižni obliki nenavadno enakopravno, saj je – brez vnaprejšnjega prizadevanja po ravnovesju – število knjižnih objav, v katerih nastopajo samostojno, skoraj enako, šestindvajset enot z (moškimi) avtorji in dvaindvajset z (ženskimi) avtoricami.

Docela empirično izhodišče seveda ne prepoveduje teoretičnih vložkov, ki pravzaprav osmišljajo vsestransko razčlenitev dostopnega gradiva. Za začetek je izredno dobrodošel premislek »o statusu t. i. sublitterature v umetnosti konec 20. stoletja«. Za Metko Zobec je »razpad hierarhije privilegirane centra in irelevantnega, torej neobstojelega roba, zaščitni znak umetnosti in znanosti 20. stoletja. V jezikoslovju je to po mojem mnenju postoril strukturalizem z razumevanjem kulture kot sistema znakov, ki so soodvisni in interaktivni. Tako De Saussure v svojih Predavanjih iz splošne lingvistične, ki so jih l. 1915 posthumno izdali njegovi učenci. Položaj vsakega znaka je torej pogojen z znaki, ki ga obdajajo; z vsako spremembo se ustvarjajo nova razmerja medsebojne pripadnosti, kar pomeni, da odsotnost kateregakoli znaka pomeni spremembe v celotni strukturi in v vsakem njenem posameznem delu. Takšno dojetje in razumevanje jezika je prineslo blagodejni dvom v upravičenost in resničnost etabliranega centra, določenega na podlagi v stoletjih utrjene konvencije. Z dvomom so prišla vprašanja: Kaj pa sploh je rob in kaj je center? Kje se nahajata? Glede na kaj? Kje je os sveta? Kdove, če ni na njegovem robu? sem vse te zgodbe – ne glede na njihovo namembnost in na svojo poklicanost – najprej prebrala kot laik, kot bralec in da sem jih brala, to se mi zdi fenomen – ne kot znanstveno gradivo, ampak kot literaturo. Ne, ker bi se za to odločila, ampak ker mi je narava teh besedil narekovala tovrstno

² M. Stanonik, *Life Histories between history and Literature*, v: *Vrednotenje življenjskih pričevanj / Evaluation of Biographies / Die Bewertung von Lebenszeugnissen*. *Studi Slavi* (ur. M. Makarovič in M. Ramšak). Dipartimento di linguistica, Università degli Studi di Pisa: ECIG, 1997, št. 8, 95–104.

³ M. Stanonik, *Etnolog in domači kraj*, *Loški razgledi* 38, 1991: 171–184.

branje.⁴ Kako torej umestiti pridobljene avtobiografske podatke v raziskavo? Odločitev je v rokah raziskovalca in njegove zasnove in zgradbe raziskave ter v zvezi s tem selekcioniranja avtobiografskih podatkov. Je to pravilen postopek ali se s tem ne 'poškoduje' avtobiografski dokument? Vzoren primer uporabe avtobiografij je približno takšen: objaviti življenjsko zgodbo v celoti in iz njene vsebine razložiti vlogo posameznika, njegove življenjske skupnosti in okolja v danem časovnem obdobju in zgodovinskem dogajanju.⁵

Namen avtobiografskih zgodb je, 1., predvsem v tem, da z njimi osvetlimo določena 'zgodovinska' dejstva,⁶ in 2. preučevanje avtobiografije kot umetniškega dela. In tu se že spet pojavlja vprašanje meje med avtobiografijo in avtobiografsko fikcijo oziroma romanom.⁷

I. Dosedanje raziskave

Prvenstvo pri ubadanju z biografijami v slovenski humanistiki je treba priznati literarni zgodovini, k čemur jo je posebej napeljevala prebogata, tako imenovana partizanska spominska proza. K njenemu razmahu je pripomogel prestiž avtorjev na strani zmagovalcev v drugi svetovni vojni. O tem priča tudi posebej ustanovljena založba (Borec!), ki naj bi praviloma izdajala ravno te vrste besedila.⁸

1. Partizanska spominska proza

Samo za čas od leta 1945 do 1965 je registriranih in obdelanih sedemintrideset avtorjev partizanske spominske proze. Za snov samo je simptomatično, kar ugotavlja Matjaž Kmecl, da se veliko piscev, »ki so želeli svoje doživetje osvobodilnega boja ohraniti kot dokumentarno ali literarno pričevanje«, oglasi zgolj po enkrat samkrat. »Spomini na žive dogodke in ljudi ter slovenska kulturna tradicija, ki je v hierarhiji izražanja zmeraj dajala večjo ali manjšo prednost literarnemu izrazu pred objektivno, poročevalsko suhim ali znanstveno-dokumentarnim, sta povzročila, da se v teh zapiskih kljub izrazito zgodovinskodokumentarni osnovi od vsega začetka mešajo prvine dokumentarno-poročevalskega, feljtonističnega in literarno-fiktivnega pisa-nja.«⁹

Kmecl odkriva pri posamičnih avtorjih značilno »nihanje med spominskozgodovinskim zapisom in reportažno novelistično prozo,« koliko »je na literarno oz. izpovedno kvaliteto ustrezne spominske proze vplivala pomembnost doživete snovi,«¹⁰ da »enega estetsko-izpovednih viškov doživi tovrstna struktura takrat, ko se docela osvobodi patosa, ko se omeji v nujno pripoved in se osvobodi manjvrednih literarnih vzorov – hkrati pa je tudi njena snov dovolj človeško tragična« (Ivanka Mežnar,

⁴ M. Zobec, 'Največja pa je ljubezen'. Esej o lektorskem branju glede na socialno in funkcijsko zvrstnost besedil, v: *Vrednotenje življenjskih pričevanj...*, 187.

⁵ B. Čebulj - Sajko, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih. Okrogla miza v okviru zgodovinskega seminarja ZRC SAZU, 10. 5. 1999, *Glasnik SED 39* (1999), št. 3–4: 74.

⁶ Nav. delo, 68.

⁷ J. Petrič, Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih. Okrogla miza v okviru zgodovinskega seminarja ZRC SAZU, 10. 5. 1999, *Glasnik SED 39* (1999), št. 3–4: 74.

⁸ M. Kmecl, Partizanska spominska proza, v: *Slovenska književnost 1945–1965. Prva knjiga*. Ljubljana: Slovenska matica, 1967.

⁹ Nav. delo, 363.

¹⁰ Nav. delo, 364.

Bila sem obsojena, 1957), omenja primer, ki je posebej aktualen za tukajšnje obravnavo, da je spomine Darje Vošnjak uspešno zapisala Milka Kovič, sicer avtorica mladinske biografske povesti *Partizanka* (1962).¹¹ »Najznačilnejši in najpomembnejši predstavnik te samonikle literature je partizanski komisar pisatelj-samouk Matevž Hace.«: »Po svojem nepotvorjenem odnosu do snovi, s svojo bližino naivnemu ljudskemu pojmovanju pripovedi, po bližini folklornemu izročilu je tako Hace izoblikoval svojstveno, čeprav morda estetsko ne zmeraj enako uspešno pripovedno strukturo. Samobitno in naravno prepričanje, kako je vse človeško v trenutkih najhujše preskušnje dragoceno samo na sebi, osvobaja pisca stremljenj po oblikovni posebnosti ali idejno-shematski konstrukciji; hkrati pa ga zadržuje v območju preprosto opisne, a naravne in živahne zgodbe.«¹² Skupna lastnost, ki obvladuje tovrstno pisanje in »ga loči od siceršnje beletrije s tematiko NOB« in »piscem je prejkoslej poglavitna ustvarjalna spodbuda,« je njihova »lastna udeležba v viru snovi in iz tega izvirajoča priklenjenost na enkratno, konkretno, zgodovinsko doživljeno podobo sveta, medtem ko vse miselne prvine, ki to podobo presegajo ali na poseben, naknaden način osmišljujejo, na takšno prvotno, avtohtono osnovo mukoma, pogosto celo neavtentično, modno nanašajo.«¹³ Izraz teh spominov je praviloma »opisno-pripovednega realističnega značaja.«

Kako zunanje (politične) okoliščine vplivajo na pisanje tovrstnih memoarov, se da lepo poučiti pri Nežki Mlakar. Medtem ko je njena Anči¹⁴ vsa v razredno-revolucionarnem ključu in poznavalcu ni težko prepoznati močnega avtobiografskega ozadja snovi, je drugo delo iste avtorice, ki enako opisuje isto obdobje, idejno mnogo bolj uravnovešeno in snovno bolj razgibano.¹⁵ Prvo delo je popolnoma na liniji vladajočega političnega sistema, drugo, ki bi ga lahko poimenovali nekakšno družinsko sago, pa je teh vezi veliko bolj razklenjeno in idejno sproščeno.

Seveda se objave partizanske spominske literature nadaljujejo še naslednja desetletja. Lev Svetek je kot član Kulturno propagandne skupine I. korpusa obredel tako rekoč vso Rezijo, Beneško Slovenijo, Goriška Brda in pa Tolminsko, Bovško ter dolino Trente in se na svojem pohodu v avgustu leta 1944 vzpel tudi na Triglav. Partizanski dnevnik s te poti mu je bil v oporo pri pripravi spominov, ki »ne oživljajo velikih, krvavih bitk, neskončnih bojnih pohodov, niti ne zmag in porazov. O teh rečeh je bilo napisanih že nič koliko knjig in spominov,« manj pa je intimnih spominov, takih, ki obravnavajo na videz nepomembne dogodke, so pa odsev notranjega življenja, ki ga je bil preživljal sleherni partizan tako ali drugače.¹⁶ Komisija za zgodovinopisje¹⁷ pri OK

¹¹ Nav. delo, 365.

¹² Nav. delo, 366, 369.

¹³ Prav tam.

¹⁴ N. Mlakar, *Anči*. Ljubljana: Borec 1979.

¹⁵ N. Mlakar, *Nemirne strune*. Ljubljana: Pegaz 2000.

¹⁶ L. Svetek, *Pri svojih na svojem. Spomini s poti po Reziji in Beneški Sloveniji v vojnem letu 1944*. Trst: Založništvo tržaškega tiska 1987 (ščitni ovitek).

¹⁷ Komisija za zgodovinopisje pri OK SZDL Ljubljana Vič-Rudnik je doslej pripravila že nekaj krajevnih kronik z namenom, da ohranijo predvsem mladim generacijam svojevrstna pričevanja o svojem kraju in krajanih ter o njihovi predanosti svobodi, domovini in državi, pri čemer ni nepomembno zgodovinsko sporočilo za prihodnost. Tako nam je uspelo marsikaj rešiti pred pozabo, kot nas je tolikokrat dotlej bridko učila zgodovina. Naj bo trenutno razpoloženje tako ali drugačno, se nacionalne svetinje, pravice in dolžnosti v zvezi s tem, že zaradi obvez do svoje generacije, predvsem pa zaradi tistih, za katere smo dolžni skrbeti, čeprav se še niso rodili, so pa nadaljevalci narodovega življenja – ne spremenijo!

SZDL¹⁸ je med drugim omogočila izid spominskega pričevanja ženi, ki je bila »določena za uboj, samo zaradi nasprotnega političnega prepričanja.«¹⁹

2. Spomini nasprotnikov partizanstva

S pravkar omenjenim pričevanjem se lahko primerja pričevanje na prste ene roke preštetih, ki so se rešili iz smrtnih jam v Rogu. Janez Zdešar je ta čudež pisмено podoživljal v Briksnu oktobra 1946.²⁰ Svojo kalvarijo po zaporih in taboriščih, na tujem in doma je gladko pripovedovala iz bolniške postelje svojčas legendarna »Mica Logarska«, njen zvesti poslušalec pa jih je posnel na magnetofonski trak in prenesel na papir.²¹ S podobno usodo se ji pridružuje Ljubo Marc, le da njegove *Črepinje* predstavljajo le majhen del zelo obsežnih avtorjevih spominjanj na obdobje med 2. svetovno vojno in tik po njej ter na zaporniška leta. ... Avtor pa s svojo življenjsko zgodbo posreduje tudi vpogled v takratno dogajanje na Primorskem, ki je širši slovenski javnosti (še) vse premalo poznano.²² Spomini slovenskega vojaka v nemški vojski so ohranjeni v knjigi s pomenljivim naslovom: *Nismo bili janičarji!*²³ Avtor Dolfe Lipnik je globoko prepričan, »da je ostal vseskozi pokončen in zaveden Slovenec, privržen svojemu materinemu jeziku in slovenskemu narodu. To je bila tembolj težavna in zahtevna naloga zaradi izpostavljenosti nadutosti in brezobzirnosti okupatorjevih vojaških predstojnikov od najnižjega do najvišjega čina.«²⁴ »Nobeno stoletje ni bilo tako

¹⁸ Občinski komite Socialistične zveze delovnega ljudstva; SZDL je bila za časa SFR Jugoslavije politična organizacija, v kateri je bilo članstvo (neobvezno?) obvezno.

¹⁹ E. Cesar, Uvodna beseda, v: A. Kumše, *Pripoved neke dobe. Spomini borbe iz Tomišlja*. Ljubljana: Koordinacijski odbor za zgodovinske pri OK SZDL Ljubljana Vič-Rudnik, 1989, stran ni oštevilčena.

²⁰ J. Zdešar, Uvodna beseda, v: *Spomini na težke dni* (Prelomni časi, 3). Ljubljana: Družina, 1990, 8: »Prošnji, da bi Spomine objavil – odkrito povem – sem nerad ustregel: so zelo zasebni in od vsega začetka niso bili namenjeni javnosti. Oba pomisleka je premagala misel, da so Spomini pričevanje enega redkih, ki je ušel smrti in mu je bilo življenje dvakrat podarjeno – morda tudi zato, da pove, kako je bilo... Ne zavedam se, da bi hote napisal kaj neresničnega. Iz izkušnje pa vem, da pomote spremljajo vsako spominjanje. To naj bo opravičilo morebitnih netočnosti.«

²¹ M. Stanonik, Sprema beseda in opombe. 'Po zaporih in taboriščih, na tujem in doma (Spomini Marije Logar)', *Borec* 41 (1989), št. 2: 163–209.

²² [Neimenovani, Sprema beseda], v: L. A. Marc, *Črepinje. Spominjanja primorskega duhovnika 1940–1958* (pri izbiri in ureditvi so sodelovali H. Žveglič, Z. Kumer in L. Marc). Celje in Gorica: Mohorjeva družba, 1994 (ščitni ovitek); Tone Požar, nav. delo, 7: »Spomini na zaporniška leta Ljuba Marca, župnika v Biljah na Goriškem, so pričevanje enega izmed dvestotih slovenskih duhovnikov, zaprtih po drugi svetovni vojni in komunistični revoluciji, pričevanje o nerazumljivih krivičnih obtožbah, protest proti krutemu zasliševanju in poniževanju človekovega dostojanstva, proti ciničnim obsodbam in vnebovpijočem trpljenju večletnega vestnega in požrtvovalnega primorskega duhovnika, ki je vedno in povsod branil slovensko ljudstvo nasproti italijanskim raznarodovalnim poskusom. Upal je, da bo 'naša ljudska oblast' to cenila in upoštevala. Kolikšna prevara! Za nagrado ga je boljševeška oblast proglasila za narodnega izdajalca in vatikanskega vohuna in ga obsodila na deset let zavora in prisilnega dela.«

²³ D. Lipnik, Sprehod skozi življenje, v: *Nismo postali janičarji* (Zbirka Od srca do srca). Maribor: Drumac, 1997, 6: »Ko sem se rodil, samo sedem let po končani prvi svetovni vojni, leta 1925, ni nihče pomislil, da sem se, oziroma, da smo se rodili za novo svetovno vojno. ... Kot rudar je bil oče oproščen vojaške službe, zato je nekdo iz družine moral plačati ta dolg. Po vseh posvetnih pravilih in božjih zapovedih je moral to obveznost prevzeti prvorojenec. Na žalost sem bil to jaz. Vzel sem svoj križ na rame in hodil pred drugimi, med njimi ali za njimi po zakazani poti. Vojna leta moje generacije in mene med njimi so obširno opisana v tej knjigi. Povojna leta so se začela pri ničli, imel pa sem dovolj moči za delo v službi, popoldne doma na kmetiji, po večerih za kulturo in študij, z veseljem dočakal upokojitve, ko sem večji del svoje energije usmeril na ljubiteljsko dejavnost. Želim s svojim pisanjem javnosti nekaj povedati, zato sem se za to prozo odločil z občutkom dolžnosti do vseh tistih, ki so z mano doživljali isto usodo, pa jo na žalost mnogi niso preživeli. Posvečam jo predvsem njim v spomin.«

²⁴ J. Švajncer, Sprema beseda, nav. delo, 7.

krvavo, nikoli ni bilo na naših tleh toliko trpljenja in nedolžnih žrtev kot v tem, 20. stoletju. V tem stoletju pa sta dve svetovni vojni povzročili tudi slovenskemu narodu in še zlasti na Dolenjskem nepopisno trpljenje. Uničenih je bilo ogromno človeških življenj.» Tako piše Anton Pust, ki je osemleten izgubil starše ravno v tej slovenski moriji, in nadaljuje: »Prvenstveni cilj te knjige je na kratko predstaviti in v spominu ohraniti tiste naše farane, ki so morali umreti nasilne smrti. In ti so bili po večini nedolžni.«²⁵ Desetinam, morda tudi stotini naslovov partizanske spominske literature se polagoma pridružujejo tudi posamična dela z nasprotne strani slovenske »narodne tragedije«. Najnovejša je Marijana Eiletza, *Moje domobranstvo in pregnanstvo*.²⁶ Tovrstni spomini še niso doživeli celovite pozornosti kanonizirane slovenske literarne zgodovine.

3. Spomini slovenskih taboriščnikov

Prav tako slovenska literarna zgodovina ne obravnava spominov taboriščnikov, kolikor so objavljeni v zgodovinskih zbornikih brez literarne pretenzije, temveč predvsem z dokumentarnega vidika. Tu jih ni mogoče spregledati, saj so izredno številni in bogati.²⁷

Tudi na tej podlagi sta še v okviru etnološkega koncepta nastali dve deli Božidarja Jezernika s taboriščno tematiko *Non cogito ergo sum (arheologija neke šale)*.²⁸

4. Spomini na usodni plebiscit

Prav tako je pozornost pisateljskemu samorastniku Petru Moharju posvetilo le zgodovinopisje v osebi Boga Grafenauerja s prav posebnega vidika: »Koroški plebiscit 1920 je bil po marčni revoluciji sredi 19. stoletja prav gotovo najpomembnejši prelom v koroški zgodovini in še posebej v življenju koroških Slovencev. ... Z obeh strani je že hitro po plebiscitu nastajala številna literatura, ki je hotela – na vsaki strani po svoje – pojasniti rezultat. ... Nobene podobe pa ni bilo s strani **majhnega človeka**, podobe, ki bi jo dal o tedanjem življenju mali udeleženec plebiscita, ki je bil 'predmet' vse tedanje predplebiscitne propagande. Vse podobe – zgodovinske, publicistične in polliterarne – so napisali ljudje od zgoraj po bolj ali manj popolnih podatkih različnih virov, nobene podobe ni med njimi, ki bi jo napisal človek, ki je doživel ves ta čas sam v plebiscitni coni, ki bi gledal na ves predplebiscitni boj in plebiscit sam od spodaj po lastnem resničnem doživetju. Posledica je seveda pomembna: pri vseh dosedanjih podobah gre bolj za razlago rezultatov z določenimi razlagalnimi nameni, ki so vsaj v dobršni meri pogojeni s poblebiscitnim pogledom na funkcijo plebiscita v koroškem

²⁵ A. Pust, Knjigi na pot, v: *Da bi se jih spominjali. Žrtve 2. svetovne vojne iz župnije Mirna Peč v letih 1941 do 1946*. Mirna Peč: Župnijski urad, 1999, 5–6. -Vsi so bili naši. Po več kot petdesetih letih ne bomo delali med njimi razlike. Živeli so v težkih časih. Vsak posameznik se je klicu domovine odzval pod različnimi vplivi in okoliščinami, kar pa jih je žal prevečkrat usmerjalo na različna pota. Vodili so jih narodni, politični, verski, morda koga tudi osebni interesi. Mnogi verni se niso mogli ogreti za komunizem, ker je bil v bistvu protiverski. Nekateri so sledili svojemu prepričanju, drugi so bili prisiljeni ali ustraševani, niso imeli drugačnega izhoda in so se tako odločali. Večina je gotovo bila proti okupatorju. Težko je komu pripisati, da je imel od začetka v sebi kaj zločinskega. V vojni pa se razvnamejo nasilni nagoni, zlo se stopnjuje in temu se pridruži še maščevalnost, nekateri tudi podivjajo.

²⁶ M. Eiletz, *Moje domobranstvo in pregnanstvo*. Celje: Mohorjeva družba, 2000.

²⁷ Prim. njihovo navedbo v knjigi M. Stanonik, *Iz kaosa kozmos*. Ljubljana: Borec 1995.

²⁸ B. Jezernik, *Non cogito ergo sum. Arheologija neke šale*. Ljubljana: Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije, 1994.

življenju s te oz. z druge strani. Tudi zgodovinske obravnave, ki se skušajo čim bolj opreti na ohranjene in zgodovinarju dostopne vire, se preprosto ne morejo povsem dvigniti nad te vrste omejitve znanstvenega spoznanja. ... Prav v teh bistvenih potezah se Moharjeva 'povest' o avtorjevem življenju v plebiscitnem letu povsem razlikuje od dosedanjega pisanja o tem času. Jedro tega dela je v obliki 'povesti' odeto spominsko opisovanje lastnega življenja tedaj enaindvajsetletnega fanta iz kajžarske družine, ki se je že šestnajseten ob napadu Italije na Avstro-Ogrsko monarhijo leta 1915 prijavil kot prostovoljec v vojsko, pa padel konec vojske še v ujetništvo in se prav na meji 1919/1920 vrnil domov v Dobro vas. Domači so mu našli zaposlitev in v poltretji kilometer oddaljeni vasi Spodnji Podgrad pri Škocijanu. In z začetkom te zaposlitve od začetka februarja v slovenski, vendar nemškutarski družini teče pripovedovanje do blizu konca 1920, ko se že napovedujejo nova stališča nemške politike do koroških Slovencev po plebiscitni zmagi. Tu ni nobenih velikih podob, nobenih poročil o organizaciji in njenih akcijah ali zaslugah. Vse je posredovano skozi neposredno življenje: poskusi političnega pridobivanja skozi usakdanje življenje, pogovore, fantovsko druženje, pa celo posamezna nemška propagandna gesla tistega časa so vključena kar v takšne opombe – celo brez kakih posebnih kritičnih pomislekov tega slovenskega fanta. Le v teh zadnjih stvareh si je – tako se zdi po nekem starem notesu – z zapisovanjem različnih drobnih podatkov (o cenah, menjavi denarja, razpoložanju ljudi v bližnjih krajih in vzroku zanj itn.) in dogodkov – utrjeval in dopolnjeval svoj spomin, delno že tudi tedaj, ko je nameraval svoje spomine obleči v 'povest' svojega življenja pred plebiscitom. Jedro 'povesti' so ostali resnični dogodki, dodana pa so jim različna razmišljanja – v marsičem zvezana z avtorjevimi sodbami o življenju in nevarnostih za ohranitev koroških Slovencev –, ki so vsaj delno doma pač tudi v poznejšem avtorjevem življenju. Od notesa z zapiski usakdanjih dogodkov in novic od 18. februarja do 25. oktobra 1920 vodi nastajanje današnjega zapisa 'povesti' preko prvotne oblike nekje v tridesetih letih ob koncu prve republike do novega zapisa sredi petdesetih let, petintrideset let po dogodkih, ki so v povesti opisani. Čeprav gre za delo popolnega samorastnika – saj je doživel moč urejeno izobrazbo le v obliki ljudske šole pred prvo svetovno vojno – je jezik njegovega pisanja izredno kulturno in stilno visok. To je rezultat obsežnega lastnega zanimanja za slovensko knjigo in njenega branja. 'Premišljevanja' so v okviru tega 'pričevanja' manj pomembna in predusem ne toliko pristna. Seveda pa prav naša temeljna ocena pomena besedila prepoveduje kakršnokoli vsebinsko krčenje besedila.²⁹

«Delo želi Slovenska matica obenem z obema koroškima slovenskima založbama objaviti predusem kot 'pričevanje'. Gre za edinstven spis svoje vrste o predplebiscitnem boju: za spis udeleženca plebiscita iz majhnega življenja, pritisnjenega po njegovem socialnem položaju prav ob steno, ki pa je dovolj bister v svojih karakteristikah pripadnikov različnih strank na vasi in ki je kljub vsemu vztrajal v zvestobi svojemu narodu in prepričanju o njegovi pravici do svobode. Prav s tega stališča se samo skozi majhne dogodke njegovega usakdanjega življenja razkrivajo povsem neznane poteze trenj in notranjih bojov plebiscitnega leta, kakršnih ne more niti odkriti niti potrditi noben pogled od zgoraj, kakršne imamo doslej o predplebiscitnem boju. To daje Moharjevemu pričevanju o svojem življenju izjemno dragocenost.»³⁰

²⁹ B. Grafenauer, Pričevanje o plebiscitnem boju na Koroškem, v: P. Mohar, *Med nebom in peklom*. Ljubljana in Celovec 1986, 483, 484–485.

³⁰ Komentar na ščitnem ovitku, nav. delo.

Škoda, da ni Bogo Grafenauer dodal natančne letnice avtorjevega rojstva, in danes bi morali poiskati že tudi letnico smrti. Kot zgodovinar se spotika nad avtorjevimi »premišljevanji« in jih daje med narekovaje, za literarno vrednotenje dela pa je ravno ta plast najzanimivejša.

5. Spomini na bridko mladost

Če je prejšnji razdelek vsaj simbolično posvečen avtorjem spominov spred drug svetovne vojne, je tukajšnji namenjen generaciji, ki je sicer posredno ušla vojnemu klanju, ne pa še revščini in pomanjkanju, kakor ju je doživljal Ivan Kramberger na svoji Trnovi poti, »vsekakor izredno branje, saj do sedaj še nismo imeli prilike čitati autobiografijo pisatelja samouka, ki opisuje svojo grenko pot od zibelke do zrelega človeka. ... Nenavadna in do sedaj od nikogar doživeta pot mu je v Nemčiji prinesla svetovni ugled in spoštovanje. Skoraj nerazumljivo je, kako se je iz ničta Ivan Kramberger dokopal do zapletene funkcija dialize, ko je prišel v tujino komaj na pol pismen, nekoč dimnikar – potem pa velik strokovnjak za dializo. Prava sla, kako pomagati človeku, ki je nemočen, kot je bil sam nekoč, ga je spodbujala, da se je s svojimi, lahko bi rekli, izumi dokopal do bogastva, ki pa ga sam ni užival, pač pa ga je dajal ubogim iz svojega širokega srca.«³¹ Ocenjevalci se strinjajo da je bil 'dobri človek iz Negove' »naravno nadarjen pisec«.³²

II. Teoretični razgledi

1. Etnologija

S tukajšnjo problematiko sem se seznanila tako rekoč na začetku svojega strokovnega dela. Od 4. do 6. junija 1975 je bilo v Reziji zadnje posvetovanje etnologov, združenih v svobodni delovni skupnosti Alpes Orientales. V lepem spominu imam ta moj prvi in edini službeni obisk v Reziji z Milkom Matičetovim zaradi dr. Alfonsa Maissena, retoromanskega strokovnjaka iz Švice. Ne spominjam se več metodičnega poteka njegovega referata, toda po naslovu sodeč je utegnil sloneti prav na biografski metodi. Glasi se namreč: *Was wissen alte Leute in der 'Surselva Grischuna' noch über die früheren Auswanderungen zu berichten.*³³ To sklepam po tem, ker mi je, sklicevaje se na najin pogovor, nedolgo zatem poslal iz Švice svojo knjigo z naslovom: *Gion Antoni Hitz (1873–1955), Per crappa massel jeu bugen (Reminiscenzas d'in cavacristallas en Val Tujetsch).*³⁴ Gre za tematsko številko »Retoromanskih študij« iz leta 1971, v kateri so, seveda v retoromanščini, objavljeni in komentirani trije rokopisi poklicne-

³¹ M. Golar [spremna beseda], v: I. Kramberger, *Trnova pot*. Negova: samozaložba 1988, 5–6: -I. Kramberger najbolj trpko govori o svojih otroških letih, ki jih je živel, kakor bi bil zaznamovan z vsemi grehi sveta, bil odrinjen od vsega, kar daje človeku otroštvo. Nihče ga ni maral, vsi so mu kazali hrbet in je najbrž že v tej samoti razmišljal, kako neusmiljen je ta svet, čeprav je vera v cerkvi učila o ljubezni do bližnjega. ... Toda Kramberger je s trmo slovenjegoriškega garača našel pot v življenje. Pisec spominov *Moja trnova pot* z odkritim srcem govori o svojem življenju od mučenega pastirja pri bogatem in lakotnem kmetu, do prizanesljivega in dobrohotnega dimnikarskega mojstra in dalje do vojaščine, kjer sta ga v Črni Gori spet našli samota in pozabljenost rojstnega kraja.

³² V. Horvat [spremna beseda], nav. delo, 98.

³³ Prim. M. Matičetov, Alpes Orientales VIII (Rezija 1975), *Traditiones* 4 (1977): 309–310.

³⁴ *Studia Raetoromanica VII–IX (Raetoromanische Studien / Raeto-Romance Studies) Edizioni e commentaris da Alfons Maissen. Cuera 1971.*

ga iskalca dragih kamnov G. A. Hitz (1873–1955). Iz povzetka v angleščini³⁵ in nemščini se dá o tem zanimivem 'pustolovcu' podrobneje poučiti, vendar za tukajšnjo obravnavo seveda nista toliko pomembna njegova oseba in delo³⁶ kot dejstvo, da je Alfons Maissen že tedaj upošteval in uporabil Hitzove dnevniške zapiske in zapiske o lastnem delu – možnosti biografije – kot pomemben strokovni vir za »gorsko mineralogijo, folkloro in toponimijo,« kot pravi sam.³⁷

Nemški etnolog Albert Lehmann je leta 1979 v reviji *Ethnologia Europaea* objavil članek o avtobiografski metodi in leta 1983 v ZDA in Nemčiji izdal samostojno knjigo o avtobiografskem raziskovanju. Njegovo praktično delo oziroma preskus te metode je etnološka študija o nemških ujetnikih v Sovjetski zvezi, njihovi vrnitvi in spominjanju na obdobje zaporništv. ³⁸ Potemtakem ni zgolj naključje, da je bila tudi ta metoda upoštevana pri raziskavi slovenskega odporniškega pesništva med drugo svetovno vojno?³⁹ Saj se to lepo ujema z ugotovitvijo, da je ta metoda dobrodošla predvsem pri obravnavi življenja ljudi v mejnih položajih.⁴⁰

Pri raziskovanju pesništva med drugo svetovno vojno sem se srečala s stotino ljudi, ki so mi pripovedovali svoje življenjske zgodbe, saj sem hotela odkriti, kako se je določena pesem v njih rodila. In ravno ti stiki so me najbolj obvezali, da je prišlo do knjige *Pozdravljeno trpljenje ...*⁴¹ Šele z njo sem zadostila svoji želji in – upam – tudi problemu širše, ene ali druge vede, da je postala ta preteklost, vsaj zame osebno, dezideologizirana. Skoz številne življenjske zgodbe je dobilo obdobje druge svetovne vojne tisto osebno razsežnost, s katero je, upam, dokazano, kako se ni bilo mogoče, tako kot nekateri še vedno mislijo, odločati za 'pravo' stran. Večina ljudi je bila postav-

³⁵ M. Golar [spremna beseda], v: I. Kramberger, *Trnova pot*. Negova: samozaložba 1988, 5–6. I. Kramberger najbolj trpko govori o svojih otroških letih, ki jih je živel, kakor bi bil zaznamovan z vsemi grehi sveta, bil odrinjen od vsega, kar daje človeku otroštvo. Nihče ga ni maral, vsi so mu kazali hrbet in je najbrž že v tej samoti razmišljal, kako neusmiljen je ta svet, čeprav je vera v cerkvi učila o ljubezni do bližnjega. ... Toda Kramberger je s trmo slovenjegoriškega garača našel pot v življenje. Pisec spominov *Moja trnova pot* z odkritim srcem govori o svojem življenju od mučenega pastirja pri bogatem in lakotnem kmetu, do prizanesljivega in dobrohotnega dimnikarskega mojstra in dalje do vojaščine, kjer sta ga v Črni Gori spet našli samota in pozabljenost rojstnega kraja.

³⁶ V. Horvat [spremna beseda], nav. delo, 98.

³⁷ Prim. M. Matičetov, *Alpes Orientales VIII* (Rezija 1975), *Traditiones* 4 (1977): 309–310.

³⁸ *Studia Raetoromanica VII–IX (Raetoromanische Studien / Raeto-Romance Studies) Edizioni e commentaris da Alfons Maissen*. Cuera 1971.

³⁹ *The Rock Hunter – The Craftsmanship and Language of the Professional Mineral Collector G.A. Hitz (1873–1955): Materials for the Study of Alpine Mineralogy, Folklore and Toponymy in the Upper Rhine Valley of Tavetsch, Grisons, Switzerland*. Povz. v nem.: Eine mineralogisch-topografische und kulturhistorische Studie aus dem Gebiet des Vorderrheintals (Tavetsch, Graubünden).

⁴⁰ Trije rokopisi: V avtorjevem jeziku so skale minerali in kristali. Prvi rokopis se začne s str. 2 in konča s str. 66, datiran je z letnico 1951 (v retoromanščini). Dva dodatna rokopisa. Urednik opisuje rokopise, jih komentira. Na tisoče najdb, kristalov, Peter Pieder, 'skala'. Naslov prvega rokopisa: Jaz sem lovec na skale, = kristale, minerale. Drugi rokopis Opazke o zbiranju skal v Tavetsch dolini od 1895 do 1942. Tretje delo je bilo prvič objavljeno v Nemčiji 1936 in nato v ZDA 1938, urednik ga je ob objavi prevedel nazaj v retoromanščino v zbiralec lasten stil. Urednik predstavi vsebino tudi v angleščini in nemščini.

⁴¹ Gion Antoni Hitz (1873–1955), *Per crappa massel jeu bugen (Reminiscenzas d'in cavacristallas en Val Tujetsch)*, v: *Studia Raetoromanica / Raetoromanische Studien / Raeto-Romance Studies VII–IX* (Edizioni e commentaris da Alfons Maissen). Cuera 1971.

³⁸ M. Godina - Golija, *Avtobiografska metoda...*, 69.

³⁹ M. Stanonik, *«Pozdravljeno trpljenje...»*. Poezija konteksta I. Ljubljana: Borec, 1993.

⁴⁰ M. Godina - Golija, *Avtobiografska metoda...*, 69.

⁴¹ M. Stanonik, *«Pozdravljeno trpljenje...»*.

ljena v položaj, v katerem so se odločali za najprimernejšo rešitev. Ta, tako imenovana objektivna dejstva je treba zato vedno preverjati in ilustrirati s subjektivnimi izkušnjami, ki pa so seveda lahko namenoma ali nenamenoma tudi dezinformativne.⁴²

Empirična študija o žanru, ki je vir za raziskovanje vsakdanjega življenja, se je rodila iz prizadevanja, spustiti se od abstraktnih analiz resničnosti posamičnih družbenih skupin in razredov k spoznavanju njihovega konkretnega življenjskega stila in zavesti, in to posebno pri nižjih plasteh prebivalstva oz. družbene skupine, ki so zaznamovane z nizko izobrazbo. 'Popularna avtobiografika' v širšem pomenu po B. J. Warnekenu obsega osebne zapise: pisma, dnevnike in spomine neprofesionalnih piscev, ki niso člani ne višjih ne intelektualnih slojev. Pojem je širši kot 'delavska avtobiografika', a ožji kakor 'laična', ki jo spremlja slabšalni prizvok. Pojem 'spodnje družbene plasti' obsega še manj zamejene pojme 'ljudstvo' in njegove konotacije: 'mali ljudje', 'preprosti ljudje', in kot se je še nedavno označevalo člane nižje in malomeščanske plasti: 'navadni ljudje'. Prilastek 'nižji' pomeni torej relativno široko lestvico, ki sega od najnižjih do 'spodnjih srednjih' izobrazbenih slojev. Glede na družbeno diferenciacijo, ki jo zajema nemška raziskava, je gotovo skrb, na katere plasti oz. skupine v njej se nanaša njena empirična analiza, smiselna in potrebna. Na nas pa je, da prav iz tega vzroka njenih spoznanj ne prenašamo avtomatično na slovenske razmere. B. J. Warneken je kritičen do tistih zgodovinarjev in etnologov, ki metodo 'zgodovinskega' ali 'biografskega' intervjuja utemeljujejo z obstojem 'skoraj nepismenega ljudstva'. Avtor izhaja iz prepričanja, da so se do njega dni viri, ki jih zdaj jemlje pod lupo, podcenjevali, in primerja prednosti in pomanjkljivosti tovrstnih pisnih virov z 'ustno zgodovino'. Vseka kor dovolj resno vprašanje tudi za slovensko etnologijo, slovstveno folkloristiko in še katero stroko. Čudi se, da je bila ta – za višje plasti – le relativna pismenost nižjih družbenih plasti tako dolgo zunaj obzorja omenjenih ved. Nato označuje posebnosti poglavitnih žanrov, ki jih je mogoče zajeti v okvirni termin 'popularna avtobiografija'.⁴³

Knjiga je dobrodošla predvsem zaradi predstavitve metodike, s katero se avtor in drugi lotevajo zadevnih problemov, medtem ko so vprašanja kot taka že lep čas v zavesti tudi slovenske etnologije in slovstvene folkloristike.⁴⁴ Marsikatera opažanja B. J. Warnekena se ujemajo z našimi, res pa je, da še ni prišla priložnost, da bi jih sistematično predstavili, kar se je že posrečilo omenjenemu nemškemu avtorju, je zapisano leta 1985 ob oceni njegove knjige. Omogoča obravnavo vprašanja tudi primerjalno in daje v premislek njegovo ekonomsko plat, saj ocenjuje prednost uporabe te ali druge metode – banalno ali ne – tudi skozi denar, to je z vidika gospodarnosti.⁴⁵

⁴² M. Stanonik, *Avtobiografska metoda...*, 69–70.

⁴³ B. J. Warneken, *Populare Autobiographik. Empirische Studien zu einer Quellengattung der Alltagsgeschichtsforschung*. Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde, 1985.

⁴⁴ Metodološko in metodično je bila tukajšnja problematika upoštevana že v vprašalnicah za Etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja; gl. M. Stanonik, *Besedna umetnost, Branje, v: ETSEO. Vprašalnice X*. Ljubljana, 1977), na dnevnik kot pomemben vir za etnološke raziskave je opozorila M. Makarovič z delno objavo enega od njih v knjigi *Kmečko gospodarstvo na Slovenskem* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1978, 244–292. Pisma slovenskega vojaka so bili temelj za M. Stanonik, *Etnološki oris žirovske družine 1914–1916*, *Traditiones* 7–9 (1982): 169–181 in M. Stanonik, *Moji spomini Franca Dovžana za Portret vaškega gledališčnika*, *Traditiones* 14 (1985): 33–54. Te objave niso le sad naključja, saj skrbno registriramo vsak tovrsten pojav, kolikor da opazimo pri svojem delu. Posebno bogat vir za ta vidik raziskovanja bi lahko bila revija *Borec*, saj prinaša omenjeno biografiko v različnih oblikah že vsa leta svojega izhajanja. Omogoča raznovrstne metodološke preskuse glede na to, da objave govorijo o istem obdobju, marsikdaj pa različni avtorji obujajo spomine tudi na iste dogodke v njem.

⁴⁵ M. Stanonik, Bernd Jürgen Warneken, *Populare Autobiographik*, *Traditiones* 18 (1989): 239–240.

Pri nas je za popularizacijo biografske metode največ storila Marija Makarovič, ki se je dodobra poglobila tudi v smiselnost njene uporabe s kontrastivno primerjavo sintetičnih obravnav in konkretnih pričevanj.⁴⁶ »Podatke o posameznikovem odnosu do sveta lahko zbiramo na več načinov. Za starejša obdobja si pomagamo predvsem s pisnimi in tudi z upodabljaljivimi viri. Za današnji in polpretekli čas so na voljo tudi ustni viri. Med njimi so v tuji literaturi že nekaj desetletij zelo upoštevani osebni življenjepisi (avtobiografije). V svetovni družboslovni literaturi so znana številna dela z avtobiografijami ljudi različnih poklicev in različne družbene veljave. S posploševanjem podatkov je podoba tega ali onega pojva vsekakor podana bolj zaokroženo. Toda posameznikovo doživljanje sveta, njegov odnos do sveta in njegova vloga v kontekstu vsakdanjega življenja se v bolj ali manj posplošeno prikazanih dejstvih porazgubijo. /R/azlični statistični podatki so vsekakor vsestransko koristni in prav tako rezultati drugih merljivih pričevanj. Očitno pa je, da so za proučevanje načina življenja ljudi raznih obdobj njihovega življenja nemerljiva pričevanja vsaj enako pomembna kot merljiva. Na primer: v matičnih knjigah so natančno vpisani podatki o rojenih, poročenih in umrlih, o doživljanju rojstva, morebitne poroke in smrti, pa ne zvemo ničesar. Statistični podatki nas natanko poučijo o številu pobitih vojakov in civilistov med prvo in drugo svetovno vojno. Ob suhoparnih številkah pa ničesar ne zvemo, kako so doživljali vojno vojaki ali njihovi svojci.«⁴⁷

Z žarom občutljive terenske raziskovalke se ji pridružuje Ivanka Počkar: »Zapisane življenjske zgodbe so v praksi izpeljana metoda etnološkega raziskovalnega dela. V etnologiji in zgodovini se v zadnjem času uveljavljajo čedalje pogostejše raziskovalne težnje po študiju načina življenja na ravni vsakdanjosti. V tujini je v zadnjih letih velik poudarek na dokumentiranju življenjskih zgodb preprostih ljudi in njihovega vsakdanjega načina življenja, o čemer je potekal leta 1996 celo kongres na Švedskem.«⁴⁸

Za Bredo Čebulj-Sajko je prišel čas, da bi se po daljšem obdobju zbiranja avtobiografskih zgodb pri nas začeli z biografsko metodo ukvarjati tudi bolj sistematično, teoretično. Poraja se ji cela vrsta vprašanj: kaj je sploh avtobiografija, ali je to že vsaka izgovorjena ali zapisana informatorjeva izjava (delna avtobiografija), strnjena zgodba dogajanja v posameznikovem življenju – pripovedovalca ali so to pisma, memoari, dnevniki. So pri samem procesu nastajanja pomembna spraševalčeva vprašanja in navodila ali naj ta prepusti konstrukcijo življenjske zgodbe samemu pripovedovalcu? Če je odgovor »da«, potem je pripovedovalec ustvarjal in ga lahko imamo za soavtorja raziskave. Kaj narediti z avtobiografskimi podatki? Treba jih je kritično ovrednotiti, jih primerjati z drugimi razpoložljivimi viri in postaviti v zgodovinski kontekst, na katerega se veže določena pripoved.⁴⁹ Ob 'mejnih vlogah' v odnosu raziskovalec – informator dodaja, da je delo raziskovalca od same zasnove, koncepta raziskave, zbiranja, razvrščanja podatkov, analize do sinteze prav tako avtobiografsko delo.⁵⁰ Po skupnem premisleku pride do spoznanja, da ni pravil in enotnih zakonitosti nastajanja in oblikovanja življenjskih zgodb – in ni enega in edinega odgovora na vprašanja, kaj je avtobiografija in kaj je avtobiografska metoda, kar jo pravzaprav veseli, saj to pomeni možnost za novo iskanje.⁵¹

⁴⁶ Disertacija M. Ramšak na to témo še ni javno dostopna.

⁴⁷ M. Makarovič, *Knjigi na pot, v: Vsi moji spomini ... Življenjske pripovedi s Štajerskega*. Ljubljana 1996, 5.

⁴⁸ I. Počkar, *Vpeljevanje, v: Iz časov ječmenove kave. Življenjepisi Štajercev in Kranjcev ob sotočju rek Krke, Save in Sotle*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1998, 11.

⁴⁹ B. Čebulj - Sajko, *Avtobiografska metoda...*, 74.

⁵⁰ Prav tam.

⁵¹ Nav. delo, 75.

Predvsem vprašanja o razmerju med avtobiografsko in biografsko metodo se zastavljajo Mojci Ravnik.⁵² Zdi se ji, »da etnologija objektivnost morda ne posplošuje toliko kot na primer zgodovina.«⁵³

2. Sociologija

Sociologija, če ne slovensko družboslovje sploh sta bila zadnjih petdeset let glede na kvalitativno metodo »podhranjena«, čeprav se je v svetu začela razvijati že v 30. letih 20. stoletja. Zadržanost do nje je povezana predvsem z utvaro, da statistične metode prinašajo objektivno resnico. Toda tudi ta, »kvantitativna metoda prinaša subjektivizirano objektivno« in je »v svojem dometu omejena, saj je predvsem v fazi interpretacije in izbire problema še kako odvisna od raziskovalčeve osebnosti.« Podrobnejša analiza pokaže, »da lahko z njo ravno zaradi njenega navideznega statusa, še bolj manipuliramo, saj lahko vnaprej, če 'pravilno' izberemo problem in metode, zastavimo samo raziskavo tako, da na koncu potrdimo to, kar si že na začetku želimo dobiti.« To pri pravilno izvedeni kvalitativni metodi ni mogoče.⁵⁴ M. Lukšič - Hacin se pojmu avtobiografije izogiba, ker podobno, kakor Mojca Ravnik, ne ve, »ali je avtobiografija – kot velja v literarni teoriji – napisana in je pripoved avtobiografska, ko v celoti nastane pod avtorjevim vplivom, ali pa je besedilo avtobiografsko tudi, ko se pojavljajo spraševalčeva vprašanja.« Sociologija se je tej zadregi spretno izognila z izrazom »globinski intervju.«⁵⁵ So področja, kjer sploh ne moremo drugače raziskovati kot na podlagi osebnih informacij, na primer področje vrednot. Tu ne more noben vir ponuditi toliko informacij kot posameznik sam. On edini lahko pove, kako doživlja samega sebe in okolje, ki ga obkroža. Zato je kvalitativna metoda oziroma osebni del informacij še kako pomemben.⁵⁶

⁵² M. Ravnik, *Avtobiografska metoda ...*, 64: »Najbrž vsak etnolog, ki gre na teren, vpraša po nekaj osnovnih podatkih, ta pogovor pa se nato običajno razširi še v neko zgodbo. Toda tu verjetno še ne uporablja avtobiografske, temveč verjetneje biografske metode. Pri tej etnologa sicer še vedno zanima posameznikovo življenje, toda ta o njem ne (spre-)govori kar sam, temveč na podlagi etnologovih vprašanj. Šele strnjeno zaporedje posameznikovega govora pa bi po njenem pomenilo avtobiografijo kot pripoved. Najprej gre torej za zbiranje gradiva na terenu, ki ga lahko bolj ali manj upoštevamo in razširimo. Povsem nov pa se mi zdi način, ki ga je z zbiranjem življenjskih zgodb, objavljenih v zbirki *Kako smo živeli*, začela uporabljati Marija Makarovič, ... [Breda Čebulj-Sajko,] Mojca Ramšak, Naško Križnar in vsa ta skupina, ki je sodelovala pri zborniku *Vrednotenje življenjskih pričevanj*. To je ... že povsem nova faza, zavestnejše zbiranje življenjskih zgodb. Še nadaljnja stopnja pa je ... ugotavljanje, ali gre pri tovrstnem zavestnem zbiranju že za metodo ali samo za zbiranje. Knjige, kot je *Kako smo živeli*, so sicer zelo dragocene, ampak v marsikateri od njih so življenjske zgodbe samo navedene, brez komentarja ali analize. Ne vem, če je zato samo zbiranje teh življenjskih zgodb že metoda ... verjetno je šele omenjeni zbornik [*rednotenje življenjskih pričevanj*] prvi korak do analiziranja takšnega gradiva in do tega, da bi postalo zbiranje življenjskih pričevanj avtobiografska metoda s svojimi pravili, zakonitostmi in ciljem.«

⁵³ M. Ravnik, nav. delo, 71.

⁵⁴ M. Lukšič - Hacin, *Avtobiografska metoda ...*, 65.

⁵⁵ M. Lukšič - Hacin, *Avtobiografska metoda ...*, 65: »V primerjavi z anketo, ki je zelo standardizirana, je globinski intervju tisti, pri katerem si raziskovalec na začetku določi osnovni problem in potem, glede na to, kaj ga zanima, korigira pogovor, da ta ne zaide preveč na stran od raziskovalčevega interesnega področja. Bistveno je, da sogovornik tu sam definira osnovne pojme, ki jih v pogovoru uporablja. Torej, če govorimo na primer o svobodi, je bistvo kvalitativne metode, da sogovorniku dopustimo, da poleg tega, da zase izrazi, ali je svoboden ali ne, pove tudi, kaj svoboda zanj sploh pomeni. Zdi pa se mi, da sta težavi globinskega intervjuja, ki izhajata iz same narave metode, predvsem v tem, da lahko z njim obdelamo samo majhne skupine sogovornikov in da moramo gradivo nenehno preverjati, ker so dobljeni podatki lahko subjektivni. Zato je treba te podatke umeščati v 'bolj objektivne' vire, kot so zgodovinska dejstva, in jih tako preverjati.«

⁵⁶ Nav. delo, 67.

3. Geografija

Kaj lahko pridobi z navedeno metodo celo geografija, nam nazorno razkriva naklonjena ocena Milana Natka zbornika z desetimi življenjepisi: »bogato in vsebinsko pestro ter izredno povedno delo, ki nazorno in plastično, čeprav tu in tam z okorelo, pa vendarle preprosto in vsem razumljivo govorico prikazuje nekdanji vsakdanji utrip našega življenja v 20. stoletju. Kdor bo hotel in želel trezno in objektivno naslikati in uokviriti socialno in gospodarsko podobo Slovenije in njenih posameznih predelov (pokrajin), kakršna je zarisana v načinu življenja posameznih socialnih slojev in družbe kot celote, ne bo mogel neprizadeto mimo dela, kakršne so Savinjske 'Spominčice' ... oživijo pred nami (vsaj) štiri generacije, ki so s svojim delom, z uresničevanjem svojih nekdanjih otroških sanj nemalo prispevale k napredku in razvoju ter korenitim spremembam socialne, gospodarske, kulture in sploh civilizacijske podobe naših krajev in pokrajin. ... natresle in osvetlile premnoga dejstva, tu in tam čisto vsakdanje in preproste utrinke iz minulosti, ki pa strokovnjaku v oporo ali celo vzpodbudo in izhodišče za razmislek o poteh in smereh socialne, poklicne in prostorske mobilnosti posameznika ali posameznih socialnih slojev našega podeželskega prebivalstva. Knjiga s svojimi spoznanji, doživetji, neokrnjenimi vrednotami ponuja v razmislek različice razkroja nekdanje avtarkične kmečke družine (in družbe) in številne težave, poti in stranpoti nastanka in razvoja naše današnje industrijske družbe, ki je z deagrarizacijo spremenila socialno in fiziografsko podobo našega podeželja.«⁵⁷

4. Zgodovina

Zelo težko je ločevati med posameznimi zvrstmi gradiva, posebno ker prihaja pri posameznih vedah do razlik v terminologiji. Zgodovinar se pri svojem strokovnem delu pogosto srečuje z avtobiografijami – največ v obliki spominskih zapisov. V Kanadi in ZDA je za generacijo, ki se je leta 1945 čez Koroško in Italijo umaknila iz Jugoslavije (politična emigracija), zelo 'moderno', da starši (Slovenci) svojim otrokom zapustijo napisane spomine. Ti so vedno pogostejše v angleščini, saj njihovi potomci (druga in tretja generacija) že slabo govorijo oziroma razumejo slovensko. Izselske zgodbe odkrivajo številne, presenetljive podrobnosti iz njihovega življenja.⁵⁸ Drugače pa je za zgodovinarje avtobiografska metoda postranskega pomena, ker se jih večina ukvarja s preteklostjo, časom, ko avtobiografska metoda ne pride v poštev. Vendar se tudi za ta čas pojavi vprašanje uporabe vsega intimnega gradiva: spominov, dnevnikov, pisem. Ravno to lahko izredno dobro predstavi posameznika kot človeka. To še ne pomeni, da gre za novo metodo dela. »Morda za zgodovinarje na splošno velja, da se osebnega gradiva izogibajo, češ da je sekundarno, nepomembno, subjektivno.« Vendar je Marjan Drnovšek, prepričan, da je avtobiografsko oziroma osebno gradivo enako vredno kot drugo, da pa je treba biti tudi do njega (kot do vseh virov) kritičen, saj lahko raziskovalec šele s primerjavo vseh zvrsti gradiva pride do jasnejše slike. »Osebno gradivo mu vedno osvetli marsikaj, česar uradni dokumenti ne povedo. V arhiv prihaja vedno manj takega osebnega gradiva; več ga je še iz 19. stoletja, preloma 19. v 20. stoletje in časa med obema vojnama, v sodobnosti ga je vse manj, »saj na primer vlogo pisem prevzema predvsem telefon, z uporabo računalnikov in elektronske pošte pa bo... tega gradiva čedalje manj.«⁵⁹

⁵⁷ M. Natek, [spremna beseda], v: *Spominčice. Življenjske pripovedi iz Spodnje Savinjske doline* (Spodbudila in ur. I. Pražnikar). Žalec: Center za socialno delo, 1999, 6–9.

⁵⁸ R. Švent, *Avtobiografska metoda...*, 64.

⁵⁹ M. Drnovšek, *Avtobiografska metoda...*, 66.

Presenetljivo je, da v diskusiji o avtobiografski metodi ni bilo ničesar slišati o t. i. ustni zgodovini (*oral history*)!

5. Literarna zgodovina

V literarni zgodovini je veliko definicij, kaj je avtobiografija. »Okvirno naj bi bila to pripoved v sedanosti, katere predmet je življenje tistega, ki pripoveduje«. Toda tu obstaja veliko različic: pripovedovanje je faktografsko ali bolj poduhovljeno, glede na to, ali ga zanimajo zgodovinska dejstva ali psihološka. Od tod anglosaška terminologija pozna dvoje pojmov – *journal* in *diary* – prvo kot bolj faktografsko, dnevno zapisovanje, drugo kot nekaka meditacija o doživljenem. Problemi so tudi pri poskusih razmejevanja avtobiografije od spominov, pisem. »Ta so polna avtobiografskega gradiva, pa zato še vedno ne morem reči, da so pisma avtobiografije.« Skratka, v literaturi je avtobiografska metoda pogosta, a je teorija v zvezi z njo precej nedorečena oz. stvar raziskovalčeve opredelitve. Čista avtobiografija verjetno res ni možna; tudi med teoretiki se zato pogosto pojavlja termin mešani žanr, ki vključuje poleg avtobiografije tudi dnevnik in predvsem spomine. Kje je »meja med avtobiografijo v ožjem pomenu besede in avtobiografskim romanom, v katerem se pojavlja fikcija?« Jerneja Petrič za te primere uporablja pojem delna avtobiografija, čeprav se ji ne zdi najbolj posrečen. V zapisanih življenjskih zgodbah, ki jih je veliko med slovenskimi izseljenci, npr. v ZDA, opaža posnemanje eden drugega. To potem sicer je pripoved o sebi, a je obenem tudi pripoved o drugih.⁶⁰

Janja Žitnik posrečeno primerja strokovne zgodovinske vire s fotografijo in avtobiografijo iz istega obdobja z umetniško sliko. »Fotografija vsebuje natančen posnetek tega, kar je kamera posnela v določenem trenutku, umetniška slika pa prinaša še avtorjev odnos do opazovanega prizora.« Besedna umetnost (pripovedništvo in avtobiografija) izraža čas mnogo kompleksneje kot esejistika in strokovna literatura, na primer zgodovinopisje. Zato se ji zdi »avtobiografija pomemben vir informacij za tiste stroke, ki ne želijo podatkov samo zapisati, ampak predmet svoje raziskave tudi razložiti. Avtobiografija kot literarna oblika je za literarne zgodovinarje zanimiva predvsem zaradi literarne teorije in literarne kritike – in to je v grobem vse. A če gledam širše, s področja preučevanja izseljenstva, je avtobiografija zanimiva tudi v drugih smereh.«⁶¹

6. Psihologija

V človeku se nabirajo bogate izkušnje in ena od naravnih teženj vsakega je, da bi to povedal drugim, predal naprej. Z leti še bolj čutimo, da bi to, kar nosimo v sebi, morali predati drugim in bi se nit našega življenja stkala z drugimi v splošno človeško kulturo. Taka težnja je osnovni vzgib pisanja. V našem okolju še vedno obstaja vtis, da je pisanje »samo za posvečene, izjemne ljudi ali posebne genije, nikakor pa ne za običajne zemljane. Mit o pisanju je obdan z različnimi predsodki, da se 'pisatelj ali pesnik rodiš'. Tak pogled mnoge ljudi, ki bi se lahko razvili v dobre literate, že vnaprej odvrča od pisanja in dela. Kultura je prikrajšana za dela, ki nikoli ne nastanejo, bogastvo posameznika ostane za večno izgubljeno.« V razvitejših državah na pisanje ne gledajo tako vzvišeno, ker je bolj razširjena in vsakdanja dejavnost. V Londonu ni nenavadno, da se

⁶⁰ J. Petrič, *Avtobiografska metoda...*, 68.

⁶¹ J. Žitnik, *Avtobiografska metoda...*, 66–67.

kdo »vpiše na izobraževalni program, namenjen za usposabljanje ljudi za pisanje romanov, ali kak drug program, da bi postal pesnik. Pisanje je spretnost. Pridobimo si jo z dobrim mentorjem in lastnim delom – pisanjem. Pisec sčasoma razvije nekatere potrebne osebnostne lastnosti, kot so: sposobnost izražanja in razumevanja čustev, sposobnost analize in posploševanja dogodkov, sposobnost opazovanja in življenja v druge ljudi, razvita intuicija in še kaj. Vsega potrebnega si ne moremo pridobiti, ne da bi to počeli. Samo kdor se zares preda pisanju, napreduje. Strokovna andragoška literatura se strinja: človekovo pisanje dozori šele okrog petdesetega leta starosti. Dobro pisanje spada v pozna srednja leta in še pozneje. Doživetja so vedno neponovljiva, osebna, drugi lahko spoznajo tak pogled na realnost samo prek nas. Od vsega poda človek najbolj pristno svoja doživetja. Z objavo jih poveže z drugim človeškim izročilom.«⁶²

»Starosti se bojimo, odrivamo jo iz misli in stare ljudi izrivamo na rob, iz družin, iz vsakdanjega življenja. Samevajo med nami in hranijo v sebi svoje spomine, ki pomenijo znanje, izkušnje. Poleg spominov je v starih ljudeh veliko ljubezni, ki je mnogokrat nimajo komu dati... Se še spomnite zgodb iz vsakdanjega življenja? Včasih so jih pripovedovale naše stare mame in stari očetje, strici, tete in naši starši, ki so se spominjali pripovedovanja svojih prednikov.«⁶³ ... Napisati zgodbo svojega življenja in z njo posredovati svojo bogato človeško izkušnjo drugim, pomeni posredovati zgodovinsko in kulturno izkušnjo naslednjim rodovom. Doživljanje, kot človekovo duhovno dogajanje pa je enkratno zaklad, neponovljiv in večni biser na tem svetu.«⁶⁴ »Človekove življenjske izkušnje so izkristalizirani sadeži, ki zorijo in se nabirajo skozi leta in desetletja njegovega življenja. V njih so zbrana vsa človekova čustva, ki jih je doživel v veselju in žalosti, v ljubezni in trpljenju, v stiskah in upanju. V človekovi življenjski izkušnji so zbrana vsa njegova spoznanja, ki jih je prigaral pri delu in v med-človeških odnosih, pri študiju in v notranjih bojih s samim seboj, na praznik in v delavnik. Življenjske izkušnje so človekovo največje bogastvo, ki ga premore. Zaupa jih svojim najbližjim, tistim, ki jih ima rad in zanje ve, da jih bo njegova življenjska modrost obogatila.«⁶⁵

7. Antropologija

Podobno kot za druge vede je tudi za antropološke vede značilna velika specializacija, posledica česar je, da nobena ne vidi celega, celotnega človeka, ugotavlja Jože Ramovš. In po njegovem bi se dalo temu odpomóci s pozornostjo do človekovega doživljanja: »Človekova zavest je namreč enovita celota, in sicer v sami sebi - kot doživljanje, in navzven - kot delovanje. Tako nam postane doživljanje skupni imenovalec, ob katerem je lažje nizati v celoto vsa različna spoznanja o človeku in vsa ta spoznanja in luči doživljanja povezovati z živim, osebnim človekom. Potreba po takem povezovalnem členu vsega znanja o človeku postane posebej živa, ko človek preide iz teorije v prakso.«⁶⁶ Medtem ko se pri stiku z ljudmi delna, analitična spoznanja mar-

⁶² A. Krajnc, Ko zapišem to, kar nosim v sebi..., v: *Pogled skozi okno. Zbornik skupine za ustvarjalno pisanje*. Ljubljana: Univerza za tretje življenjsko obdobje, maj 2000, 113.

⁶³ I. Pražnikar, Prijateljicam, v: *Spominčice...*, 18.

⁶⁴ Nav. delo, 20–21.

⁶⁵ J. Ramovš, Spominčicam na pot, nav. delo, 23.

⁶⁶ Isti, *Doživljanje, temeljno človekovo duhovno dogajanje*. Ljubljana: Založništvo slovenske knjige, 1990, 6.

sikdaj izkažejo celó za škodljiva, postane doživljanje kot »sintetični vidik« nujno dopolnilo delnih, analitičnih spoznanj.

«Gre namreč za neko kompleksno informacijo, obogateno z osebno izkušnjo in **doživljanjem** – in zdaj govorim za vse autobiografije, ne samo za Adamičevo. Mislim, da noben objektivnejši medij ne zajame te dimenzije, te osebne ravni, in da bi moral biti cilj vsake vede ne le opis, ampak tudi razumevanje.»⁶⁷ Navedene besede so iz vrst literarne zgodovine in ni naključje, da je ravno njen razdelek uvrščen v razdelek pred celostno antropologijo. Ravno literatura, kot vsa umetnost sploh, najbolj pristno izvira iz doživljanja in navaja k doživljanju, in zdi se, da je ravno v tem pojmu ključ, ki odpira vrata v bistvo biografij. Navedena poved povezuje »kompleksno informacijo«, tj. celostno sporočilo, z »doživljanjem«, na čemer ravno gradi integriteto človeka antropologija, ki se zato imenuje integralna (= celostna) antropologija.⁶⁸

Medtem ko je, recimo ji tako, »Kremenškova etnologija«, govorila predvsem o odnosu do predmeta obdelave, ne da bi se posebej spraševala o vsebini oz. razsežnosti tega pojma, kolikor ga ni nadomeščala s pojmo stil, oz. način življenja, njegovi nasledniki ta »odnos« napolnjuje z živo substanco »do-živ-ljanja«. V njihovih očeh znanost ni več nikakršen intelektualni blišč, temveč jim je njena zamejenost dokaj jasna: »Etnografija, ki se piše sama, izhaja iz zornega kota nehotenega udeleženca ali udeleženke prelomnih dogodkov... Takrat, ko pisanje razkriva neposredno **doživljanje** udeleženih posameznikov in posameznic, se povsem zabrišejo meje med znanstvenim opisovanjem, leposlovjem, memoaristiko in zgodovinopisjem. Šele takrat se zavemo, kako daleč smo od življenjske izkušnje posameznikov, ki jih opazujemo in jih poskušamo opisati v svojih etnografijah.»⁶⁹ **Bistveno je doživljanje.** Presenetljivo je, kako se to spoznanje sodobne antropologije ujema z ocenami naključnih ali poklicnih bralcev obravnavanih biografij. Rdeča nit, ki povezuje vse spremne besede, je ravno pojem doživljanja. To najlepše dokazujejo naslednji navedki: »Obstajajo področja, v okviru katerih sploh ne moremo drugače raziskovati kot na podlagi osebnih informacij, na primer področje vrednot. Tu ne more noben vir ponuditi toliko informacij kot posameznik sam. On je tisti, ki edini lahko pove, kako **doživlja samega sebe in okolje**, ki ga obkroža. Zato je kvalitativna metoda oziroma osebni del informacij še kako pomemben.»⁷⁰

«V izpričanih življenjskih zgodbah se razkriva človekova enkratnost in neponovljivost. V vsaki posamezni zgodbi se zrcali posebno **doživljanje** sveta, pripovedovalčevo védenje, znanje in izkušnje ter njegov odnos do sveta. Vsaka pripoved je subjektivna, skozi zapis se ohranja in se ne porazgublja v posplošenem prikazu dejstev.»⁷¹

«Te zgodbe ne mistificirajo življenja z abstrakcijo. Zaradi tega jih lahko bralec, ne da bi sam opazoval z lastno udeležbo, **doživlja** zelo čustveno.»⁷²

«S posploševanjem podatkov je podoba tega ali onega pojava vsekakor podana bolj zaokroženo. Toda **posameznikovo doživljanje sveta**, njegov odnos do sveta in njegova vloga v kontekstu vsakdanjega življenja se porazgubijo v bolj ali manj posplošeno prikazanih dejstvih. Če povemo še drugače: različni statistični podatki so vsekakor

⁶⁷ J. Žitnik, *Avtobiografska metoda...*, 67.

⁶⁸ Prim. J. Ramovš, *Spominčicam na pot...*, 9.

⁶⁹ R. Muršič, v: M. Stanonik, *Štiri matere – ena ljubezen. Zgodba neke družine*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 1997 (zavihek zadaj).

⁷⁰ M. Lukšič - Hacin, *Avtobiografska metoda...*, 67.

⁷¹ I. Počkar, *Iz časov ječmenove kave...*, 9–10.

⁷² M. Makarovič, *Knjigi na pot, v: Tako smo živeli. Življenjepisi koroških Slovencev* 8. Celovec 2000, 7–8.

usestransko koristni in prav tako rezultati drugih merljivih pričevanj. Očitno pa je, da so za preučevanje načina življenja ljudi raznih obdobij njihovega življenja nemerljiva pričevanja usaj enako pomembna kot merljiva. Na primer: **O doživljanju** rojstva, morebitne poroke in smrti, pa ne zvemo ničesar, statistični podatki nas natanko poučijo o številu pobitih vojakov in civilistov med prvo in drugo svetovno vojno, ob suhoparnih številkah pa ničesar ne zvemo, kako so **doživljali** vojno vojaki ali njihovi vojci. V matičnih knjigah so natančno vpisani podatki o rojenih, poročenih in umrlih.⁷³

«Prosim vas, da opišete seveda tudi kako ste **doživljali** drugo svetovno vojno. ... Vsaka vaša misel, usako vaše **doživetje** in izkušnja, je dragocen podatek za naše skupno delo.»⁷⁴

«Življenje ljudi v ekstremnih, dramatičnih razmerah: **doživljanje** vojne, življenje na robu bede, uporaba autobiografskega gradiva ponuja izredne možnosti pri obdelovanju te tematike, o katerih nimamo veliko drugih virov.»⁷⁵

«Vse podobe – zgodovinske, publicistične in polliterarne – so napisali ljudje od zgoraj po bolj ali manj popolnih podatkih različnih virov, nobene podobe ni med njimi, ki bi jo napisal človek, ki je **doživljal** ves ta čas sam v plebiscitni coni, ki bi gledal na ves predplebiscitni boj in plebiscit sam od spodaj **po lastnem resničnem doživetju**.»⁷⁶

«Piscem je prejkoslej poglobljena ustvarjalna spodbuda lastna udeležba v viru snovi in iz tega izvirajoča priklenjenost na **enkratno, konkretno, zgodovinsko doživljeno** podobo sveta.»⁷⁷

«V predahih med bitkami in dolgimi pohodi, ko smo **doživljali** svoje osebne peripetije, žalosti in sproščjenja ko smo upali ali obupovali, da bi spet znova zaživel v neugnanem partizanskem optimizmu.»⁷⁸

«Popisal je, **kar je doživel, kaj doživljal** in kako preživel.»⁷⁹

«Spoznal sem, da želim s svojim pisanjem javnosti nekaj povedati, zato sem se za to prozo odločil z občutkom dolžnosti do vseh tistih, ki so z mano **doživljali isto usodo**, pa jo na žalost mnogi niso preživel.»⁸⁰

Navedeni stavki potrjujejo tudi v strokovni literaturi večkrat izrečeno misel, da so biografije mnogokrat edini vir za raziskovanje človekovih mejnih položajev, in kaj je za človeka bolj kritičnega, če ne ravno vojna. Naslednji primeri dokazujejo, kako lahko doživetje velja za edino kategorijo prepričljivosti, resničnosti:

«Bolj kot opisi doline, njenih lepot in naravnih zanimivosti, nekdanjega in današnjega utripa ljudi bodo brali pripovedi o različnih **doživljajih** domačinov.»⁸¹

«Te zgodbe so 'glas ljudstva' v najčistejšem pomenu te besedne zveze. Iz njih spoznavamo, kako so Istrani **doživljali** usakdanje delo in garanje za kruh, za golo preživetje.»⁸²

⁷³ Ista, Knjigi na pot, v: *Vsi moji spomini ... Življenjske pripovedi s Štajerskega*. Ljubljana 1996, 5.

⁷⁴ M. Makarovič, Dodatek, v: *Tako smo živeli. Življenjepisi koroških Slovencev 1*. Celovec in Tinje 1993, 189–193.

⁷⁵ M. Godina - Golija, *Autobiografska metoda...*, 69.

⁷⁶ B. Grafenauer, *Pričevanje o plebiscitnem boju na Koroškem...*, 484–485.

⁷⁷ M. Kmecl, *Partizanska spominska proza...*, 366, 369.

⁷⁸ L. Svetek, *Pri svojih na svojem...*, ščitni ovitek.

⁷⁹ J. Gril, *Spremna beseda*, v: Janez Zdešar, *Spomini na težke dni...*, 5–6.

⁸⁰ D. Lipnik, *Sprehod skozi življenje...*, 6.

⁸¹ P. Svetik, Bralcem, v: A. Corel, *Od Kostela do Bilpe. Utrinki iz dela pokrajine Kostel*. Kočevje: Turistično in športno društvo Kostel, 1998, 3–4.

«In zakaj sem se odločil za nekoliko drugačno, dokumentarno-literarno pisanje o haloški revščini? Predusem zato, da bi nekaterim knjigam, ki so že pred več kot petindvajsetimi leti opozorile slovensko javnost na najbolj zaostalo slovensko pokrajino, dodal nekaj tistega, česar pisci niso sami **doživljali**.»⁸³

Slovenski jezik omogoča izredne, ne le slogovne, temveč tudi duhovne odenke, kar nam lepo izpričuje naslednja različica. Pravzaprav je podoživljanje tisto, kar nas povezuje med seboj, da lahko sledimo doživljanju drugega ali se sami vračamo v poprejšnje doživljanje:

«Spomine na Teharje in pobeg iz taborišča sem napisal v Briksnu meseca oktobra 1946. Hotel sem ohraniti spomin na tiste težke tedne in mesece, kot sem jih 20-letni fant po dobrem letu svobode **podoživljal**.»⁸⁴

Dragi prednik! Ko si v pismih pisal vrstice ljubim ... Niti slutiti nisi mogel, da bodo nekoč zbrana in **podoživljena** komentirana izšla celo v knjigi.⁸⁵

O življenju so mi pripovedovali odkritosrčno, s **podoživljanjem** vriskanega veselja ali grenke, trpke žalosti.⁸⁶

«Angelčin šopek je odraz življenja saj imajo ti cvetovi in trni svoje korenine v človeških srcih, predusem v srcu Angelce, ki sončno in senčno stran življenja **globoko doživlja**, pozorno opazuje in jo zna preliti na papir. Ker ima dar opazovanja življenja in ker vse **globoko doživlja** ...»⁸⁷

«Pesniki in pisatelji, ki jih spoznamo na straneh knjige, so iz naših vrst. Četudi jih marsikdo od bralcev osebno ne pozna in se ni srečal z njimi, mu bodo ob prebiranju prispevkov postali blizu in že bo mogoče skleniti prijateljstvo. Sploh ker so pesmi, črtice in odrski prizori del njih, njihovega čutenja, dojemanja in čustvovanja, torej življenja, kakor ga **doživljajo** sami, njihovi najbližji, sosedje in vsi drugi, ki imajo v prsih srce in ne kamen.»⁸⁸

Z močjo svojega uma in rok so vestno opravljali dodeljene in zaupane jim naloge, ker niso mislili samo nase, marveč na skupnost, ki so ji pripadali: podjetje, ustanovo, delavnico pisarno. Venomer je tlela v njih iskra, da bi prenesli na papir vse to, kar **doživljajo**. ... **Doživetja, doma in v javnosti, so shranili v srce**. Zdaj so ga odprli in prelili v besede in te v verze, v črtice, povesti, potopise, v dramske prizore. Tukaj so, ponujeni, da jih preberemo in prebiramo. ...»⁸⁹

«Bili smo pač mladi in rada bi povedala tudi današnji generaciji, da smo tudi takrat **svet doživljali čustveno**.»⁹⁰

Iz nadaljevanja navedkov se lepo vidi, kako bogato vsebino ima kategorija doživljanja in da nas res lahko med seboj povezuje. Ne nazadnje, kako je to najbolj konkretno dejstvo komunikacije:

«... povabilo v študijski krožek, da napišete zgodbe svojega življenja, ste sprejele kot izziv, pa vendar z bojaznijo, nezaupanjem in pomisleki: le kdo bo to bral, koga sploh zanima moje **življenje, doživljanje, moje izkušnje**, le kaj bodo rekli domači in

⁸³ A. Žunec, Knjigi na pot, v: *Otroštvo v Haložah*. Bistrica ob Dravi: samozaložba, 1997, 4.

⁸⁴ J. Zdešar, Uvodna beseda, v: *Spomini na težke dni...*, 8.

⁸⁵ M. Ramšak, v: M. Stanonik, *Štiri matere – ena ljubezen...*, zavihek spredaj.

⁸⁶ I. Počkar, *Iz časov ječmenove kave...*, 12, 13, 14.

⁸⁷ A. Nadrah, Knjigi na pot, v: A. Škufca, *Šopek cvetja in trnja*. Stična 1997, 5–6.

⁸⁸ *Od srca do srca*. Zbornik ljudskih piscev društev upokoencev Slovenije. Maribor 1994, 5.

⁸⁹ J. Švajncar, Knjigi na pot, v: *K srcu*. Zbornik ljudskih piscev društev upokoencev Slovenije. Maribor 1993, 1–3.

⁹⁰ F. K. O Ivi Klepec in njeni knjigi, *Šentjurske novice* 5, št. 4, 28. april 1998, 18.

znanci? Ali to sploh zmorem? ... To so zgodbe žena z bogatimi življenjskimi izkušnjami, z odprtim srcem in duhom. Isto življenje bi druga roka opisala drugače, saj **doživljamo vsak na svojstven način. Doživljanje, kot človekovo duhovno dogajanje, pa je enkratno zaklad, neponovljiv in večni biser na tem svetu.**⁹¹

Kje živijo otroci skupaj s starimi starši, da bi se utrdili ob njihovih življenjskih izkušnjah, stari starši pa ob njihovi prešernosti **doživljali** smiselno starost?⁹²

«Zgodba o preteklem in polpreteklem obdobju, o osebnih **doživljajih**, o velikem trpljenju. Napisana naravnost, iskreno, jedrnato, brez slepomišenja, predusem pa: z veliko človeško prizadetostjo.»⁹³

«Človekova zavest je enovita celota, in sicer v sami sebi – kot doživljanje, in navzven – kot delovanje. Tako nam postane **doživljanje skupni imenovalec**, ob katerem je lažje nízati v celoto vsa različna spoznanja o človeku in vsa ta spoznanja v luči **doživljanja** povezovati z živim, osebnim človekom. Potreba po takem povezovalnem členu vsega znanja o človeku postane posebej živa, ko človek preide iz teorije v prakso.»⁹⁴

Summary

Life Stories – Myth or Reality?

An analysis of seven publications containing over a hundred shorter or longer personal biographies of older men and women focuses on personal experience of researchers in the course of designing these seven works: how they had collected the material, sorted it, recorded it by audiovisual means, and what kind of response these (auto) biographical stories evoked in a rural setting. Although dealing mostly with people from the countryside, some of these biographies also deal with urban as well as more delicate themes. It is very interesting how the researcher's own family history affected the choice of their research topic and its treatment. Researchers interpret the collected biographic material as the fight against coincidence, with fresh ethical elements and from teleological and logotherapeutical points of view. It is obvious that biographical and historical times intertwine, much as the public and the personal intertwine as well. There are also several interpretations of this biographic material, material that had been formed on the basis of life experience and linguistic peculiarities; many of those who put their own life stories on paper namely belonged to different marginal groups and had often had not been able to fulfill their original dreams and plans. The final conclusion is that a life story is a never-ending story, and there are as many interpretations as there are interpreters. Each story is unique.

Biographies from a rural environment are especially valuable, and there are several reasons for that. Present-day generation of people in their fifties has witnessed the disintegration of the thousand-year-old traditional culture of farmers and tradesmen. During the transition from an industrial to the information societies circumstances have changed so drastically that nothing has been left untouched: water cannot be drunk from a spring any longer, land is not tilled by horses, shoes are no longer made by the village shoemaker. Family relationships have changed as well. Family members no longer work the land together or sit at a common table for a meal five times a day. The experience of a lifetime is no longer transmitted into the next generation by way of

⁹¹ I. Pražnikar, Prijateljicam, v: Spominčice ..., 20–21.

⁹² J. Ramovš, Spominčicam na pot, v: Spominčice..., 24–25.

⁹³ J. Potočnik, Iz ocen, v: R. Vreg, *Podžežska zdravica*, Murska Sobota: Pomurska založba 1985⁴ (na ščitnem ovitku).

⁹⁴ J. Ramovš, *Doživljanje, temeljno človekovo duhovno dogajanje*. Ljubljana: Založništvo slovenske knjige, 1990, 6.

cohabitation of all three family generations: grandparents, parents and children. It is true that attaining material goods is much easier today than in the past. To obtain water one just has to open a faucet; land is cultivated with the help of machines, thereby yielding more abundant crops; a variety of different shoe models, made in shoe factories, is now available in numerous stores... Nonmaterial values, however, which could help people to live in harmony, have been grossly neglected.

It is surprising how these facts reveal global shifts in 20th century ethnology: at first, it was mainly interested in the products of man's creativity: in proverbs, riddles, songs, narratives— or, to mention but several elements from the material culture, in the plough, costume, food culture, etc. The next phase of its development already included man in the direct sense of the word, although mostly in his or her social function: ethnology was interested in different social groups. At present, ethnology focuses on the individual, and the biographic method corresponds this interest perfectly. Much like linguistics is now, after almost a century, turning away from generalizations represented by the level of language (according to the terminology of Ferdinand de Saussure) and shifting towards the concrete speech (due to Noam Chomsky and Dell Heimz), ethnology, which has always been interested in concrete facts, is now more interested in living people, in individuals, and no longer in people as an abstract notion.